

KAVÁSSY SÁNDOR:

Ellenforradalmi mozgalmak Somogyban a Tanácsköztársaság idején

A Magyar Tanácsköztársaságnak — mint ismeretes — a belső ellenforradalommal is súlyos harcai voltak. Ez a tény, továbbá pedig, hogy a vidéken kirobbant mozgalmak emberanyagát döntően a birtokos parasztság, valamint az iparos és kereskedő kispolgárság adta, mulaszthatatlan kötelességgé teszi, hogy a korszakkal foglalkozó történetírás az osztályharc e jelenségeinek behatóbb magyarázatát nyújtsa és egyszersmind a mozgalmaknak az eddigieknél mélyebb és alaposabb színeképlemezését végezze el. A jelen dolgozat a maga szerény eszközeivel e feladathoz kíván hozzájárulni.¹

A Somogyban lezajlott ellenforradalmi mozgalmakat vizsgálva, általánosságban elsőként is azt lehet megállapítani, hogy először a módosabb birtokos parasztság fordult a Tanácsköztársaság új rendje ellen. Május elején látjuk a mozgalmakban az iparos és kereskedő kispolgárságot megjeleníteni, s a falusi értelmiség egyes képviselőit, a jegyzőt, a papot, a gazdatisztet, ritkábban a tanítót ellenforradalmi szerepkörben feltűnni. Május közepétől, végétől figyelhető meg izgalom a szegényparasztság körében. Július utólját, jóllehet a szegényparasztság izgalma nem szűnik, az állatrekvirálások miatt elsősorban ismét a birtokos parasztság mozgalmait jellemzik, s lényegében a birtokos parasztság jár az élen a Peidl-kormány idején kirobant mozgalmakban is. Az igazi reakció valójában mindvégig csendben lapít, főként a határokon kívül úzi játékait, és igazában csak augusztusban lép színre! Móricz is megírja, hogy a somogyi grófok legfeljebb külföldön ellenforradalmaztak, az itthon maradtak általában csendesen viselték magukat; vagy behódoltak és munkát kértek, vagy pedig kastélyaikba zárkóztak.² Jellemző egyébként a reakció magatartására, hogy az ellenforradalom szolgálatában oly fáradhatatlan és a fehérterror idején oly hervadhatatlan „érdemeket” szerzett tisztikar erejéből is csak egy vérszegény akcióra futotta, melyet még csirájában, „in statu nascendi” fojtottak el.

¹ A Somogyban lezajlott ellenforradalmi mozgalmakat elsőként Mészáros Károly ismertette rövid összefoglalásban *Az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság parasztpolitikája 1918—1919* (Különös figyelemmel Somogyra) Bp. 1966. c. munkája 156—159. lapjain. A Nagyatádon lezajlott ellenforradalmi megmozdulást újabban Gellért Tibor vizsgálta *Adalékok a megyei belső fegyveres erők történetéhez c. tanulmányában* (A Tanácsköztársaság Somogyban, Kaposvár, 1969. 254—256. l.), a Kaposvárt 1919. jún. 22-én lezajlott zendülést pedig e sorok írója helyezte közelebbi megvilágításba *A Földmunkások és Kiszgazdák Országos Szövetségének tevékenysége Somogyban 1918—19-ben* (Adalékok) c. dolgozatában (A Tanácsköztársaság Somogyban, 146—148. l.). Ezek a munkák azonban nem teszik feleslegessé a tárgyul választott mozgalmak komplex elemzését.

² *Móricz Zsigmond: Virágnylás. „Mindenki újakra készül...”* III. Szerk. és a jegyz. írta: József Farkas. Bp. 1960. 121. l.

Mint az eddigiekből külön kiemelés nélkül is világos, az általunk tanulmányozott mozgalmak fő bázisát a parasztság, illetőleg annak különböző rétegei adták. Éppen ezért, ha világos képet akarunk e jelenségekről, úgy elsősorban is arra kell magyarázatot keresnünk, hogy mik voltak azok a tények és okok, amelyek a somogyi parasztság bizonyos csoportjait a Tanácsköztársaság új rendje ellen porondra szólították.

Éhhez először arra a kérdésre kell választ adnunk, hogy hol tartott, és mit akart a megye parasztsága akkor, amikor az egykorúak szerint is teljesen váratlanul, Kaposvárra is befutott a Tanácsköztársaság kikiáltásának híre.

Ha azokat a kérvényeket vesszük, melyekkel a megye parasztsága 1919 elején valósággal ostrom alá fogta a hatóságokat, úgy azt állapíthatjuk meg, hogy a somogyi parasztság, a szociáldemokrácia által megszervezett cselédséget nem számítva, földosztásra vágyott, önálló kisgazdaságra kívánt berendezkedni, és ennek megfelelően házhelyet, szántókat és ezek mellé rétet, legelőt és erdőt kért.³ Marx és Engels szavaival tehát, a feudális maradványok „teljes eltörlése” és a tulajdonviszonyok átalakítása útján a „társadalmi állapotoknak olyan megváltoztatására töreked”-ett, mely a fenálló társadalom „elviselhetővé és kényelmessé” tételét ígérte, vagyis ugyancsak a klasszikusok értékrendszerével mérve, a megye parasztsága valójában kispolgári demokrata programmal állt a küzdőtéren.⁴ Így amennyiben a parasztság megnyerhetőségét latolgatjuk, és azt vesszük fontolóra, hogy és mint lett volna megnyerhető a megye parasztsága, a válasz egyszerű és világos: úgy, és azáltal, ha késedelem nélkül és következetesen kerül végrehajtásra a parasztság vázolt programja. Ez ad egyszersmind magyarázatot elsősorban arra az ellenszenvre is, mellyel a megye parasztsága az ellenforradalom berendezkedését szemlélte, s hogy 1919 augusztusában csak nagy erőfeszítések árán, és végül is csak „kötéllel” sikerült Somogyban parasztokból karhatalmat „verbuválni”.⁵

Különösen is mélyen élt a fent jelzett igény a falusi nincstelenek és az egykét holdas törpebirtokos szegényparasztság körében, amely már a századforduló táján, az agrárszocialista mozgalmak idején is hasonló gondolatokat melengezett, minthogy 48 befejezetlensége és hazai viszonyok sajátosságai folytán ez nem is lehetett másként. És itt szeretnék rámutatni, hogy a parasztság forradalmak alatti magatartása valójában nem is érthető az agrárszocialista mozgalmak beható ismerete nélkül. A somogyi parasztság lényegében ott folytatta 1918-ban, ahol 1905-ben hagyta abba, és azt a fegyvert emelte fel, melyet 1905-ben ütöttek ki kezéből. Nem véletlen, hogy amikor 1919 márciusában földosztómozgalom viharzott végig a megyén, mindenütt a szegényparasztok jártak az élen és ők alkották a mozgalom tömegbázisát is.⁶

Az elmondottak teszik érthetővé a feszültséget is, amit a Hamburger által kezdeményezett és indított termelőlövészövetségi akció támasztott, amely különben is váratlanul érte a megye parasztságát. A parasztság azonban erejének és fontosságának tudatában az új fejlemények ellenére is hajthatatlan maradt, s már

³ A földművelő nép földhöz juttatása Somogyban 1919-ben c. dolgozatomban foglalkozom ezekkel. Agrártörténeti Szemle, 1969. 1—2. sz. 200—201. l.

⁴ *Karl Marx és Friedrich Engels: A Központi Vezetőség üzenete a Kommunisták szövetségéhez.* 1850. március. Marx, Engels Válogatott művek I. Bp. 1963. 128. l.

⁵ Ld. erre többek közt Somogy Megye levéltára (a továbbiakban: SML) Somogy megye alispánjának iratai (a továbbiakban: SMAI) 16797/1919. sz. alatt olvasható iratokat.

⁶ Foglalkozom ezzel Földosztó szervek és működésük Somogyban 1919-ben c. tanulmányomban. Levéltári Közlemények, 1967. 1. sz. 75—76. l.

arra készült, hogy erőszakkal és fegyverrel szerez érvényt akaratának, és már-már egy véres kegyetlenséggel véghez vitt zendülés réme ködlött fel. Hogy ez elmaradt, az elsősorban a somogyi szociáldemokrata vezetők józanságának volt köszönhető. Március 7-én ui. elvi cikkben jelentették be, hogy a párt az igényjogosultakra bizza, hogy a termelészövetkezetet vagy a kiosztott földet választják.⁷ Március 10-én és 11-én kelt kiáltványaikban pedig ismételt ígéretet tettek a földosztás végrehajtására, hangsúlyozva, hogy a termelészövetkezetekre csak azért volt és van szükség, hogy a nép kezére adják a földet, melynek további sorsáról az új tulajdonos, vagyis maga a parasztság fog dönteni. „Hogy azután ti azzal (ti. a földdel — K.S.) mit csináltok — hangzanak a 11-én kiadott kiáltvány szavai —, majd tudjátok azt ti magatok! Ha egyben akarjátok tartani, megmarad a szövetkezet, ha jobbnak látjátok felosztani, — felosztjátok.”⁸ Ugyanakkor a Kaposvárra érkező Nagyatádi Szabó előtt egyezményben kötelezte magát a párt, hogy a „termelészövetkezetek megalakításával a kisgazda igényjogosultak”-at is a „legmesszebbmenőleg” elégíti ki.⁹ Március 14-én pedig valóban haladék nélkül szálltak is ki a járási székhelyekre a földosztó bizottságok, s ezzel az aktussal kezdetét vette az állami földosztás. Ez azonban még korántsem eredményezte a kedélyek megnyugtatását, minthogy a bizottságok csupán a földosztás előkészítéséhez láttak hozzá, közben pedig, mintha misem történt volna, folytatták a szövetkezetek szervezését. Így, ha lehet, még csak fokozódott a feszültség és forrósodott a légkör a falvakban.

Habozás nélkül felelhetjük hát feltett kérdésünkre, hogy a megye parasztsága a Tanácsköztársaság kikiáltásának pillanatában is földosztást akart, azzal a felfokozott és mohó sóvárgással, amit csak felidézhetett, hogy a történeti vágyálmom végre megfogható közelségbe került.

A szegényparasztság, mely elsősorban azt szűrte ki a szocialista agitátorok ekkor már három évtizede folyó működéséből, hogy az új társadalomban nem lesznek urak és a föld a népe lesz, az ígéret földjét és az íge megtestesülését üdvözölte a fordulatban. Ez érteti meg: Bize község lakói „teljes számban”, testületileg léptek be a Szocialista Pártba.¹⁰ A döntően szegényparaszti munkástanácsok pedig, bizva vezetőik ígéretében, valamint, hogy azok a Nagyatádi Szabóval kötött egyességben ország-világ előtt kötelezték el magukat a földosztás mellett, haladék nélkül láttak hozzá az uradalmak felszerelésének és állatállományának szétosztásához.¹¹

Igaz, hogy elsősorban a birtokos parasztság megmozdulásai révén, néhol disszonáns hangok is keveredtek ebbe az általános üdvívalgásba, mint pl. Berzencén, ahol lehurrogták és ismeretlen tettesek késsel hátba szúrták a munkástanács elnökét,¹² vagy Kilitiben, ahol a „kisgazdák fiai” a munkástanács működésének megakadályozására tettek kísérletet,^{12a} ezek azonban elszigetelt és szórványos jelenségek voltak, és alapjában mitsem változtattak azon, hogy a hangulat általá-

⁷ A kisgazdák és a termelészövetkezetek. Somogyi Hírlap, 1919. márc. 7.

⁸ Somogy vármegye és Kaposvár város dolgozó népéhez! SML Tanácsköztársasági plakátok gyűjteménye. A magyar föld munkásaihoz!, Somogyi Hírlap, 1919. márc. 11.

⁹ Ld. erre *Kávássy Sándor*: Nagyatádi Szabó István politikai szereplése Somogyban az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság idején. A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei 1967. I. Szeged, 1967. 136. l.

¹⁰ A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai VI/A, Bp. 1959. 36. l.

¹¹ OI. Földművelésügyi miniszteri elnöki iratok 3015/1919.

¹² SML Somogy megye főispánjának iratai (a továbbiakban: SMFI) 878/1919.

^{12a} SML SMFI 726/1919.

ban lelkes és bizakodó volt. Így annak feltételezésére is megvan minden okunk, hogy bizakodás hatotta át azok hangulatát is, akiknek magatartásáról nem szólnak a források, vagyis akik a várakozás álláspontjára helyezkedve szorongva lesték, figyelték, várták, hogy mit tesz az új rendszer, s akiknek száma a dolog természeténél fogva nem lehetett egészen csekély.

Történetileg, lélektanilag adott volt tehát a pillanat, hogy az új rend egy csapásra hódítsa meg, vagy taszítsa el magától a parasztságot, illetve annak döntő többségét.

Izgató kérdéseire a parasztság Farkas Adolfnak az új agrárpolitikai rend megalapozására kiadott rendelkezéseiben kapott választ. Ez a szerencsétlenül doktrinér és rövidlátó gazdatiszt, mint a Hamburger mellé rendelt gazdabiztosok egyike, február utolsó, vagy március első napján érkezett Kaposvárra, s alig két hétre rugó somogyi tartózkodás után jutott abba a helyzetbe, hogy a földkérdés döntőbírájának szerepét játszhatta. Az efelé vezető útnak volt első jelentős állomása, hogy március 11-én, a Nagyatádi Szabóval kötött megállapodással egyidejűleg, vezetője lett annak a bizottságnak, mely a birtokok átvételéről, illetőleg termelőszövetkezetté alakításáról döntött.¹³ A szerepéhez nélkülözhetetlen hatalmat azonban végül Hamburger adta kezébe, aki mint egyedül és kizárólag a Földművelésügyi Népbiztosságnak felelős és önálló intézkedési joggal felruházott megbízottat március 25-én Somogy vármegye területére a föld- és élelmiszerügyek teljeshatalmú biztosává nevezte ki.¹⁴

Ennek birtokában azután „alapos” munkát végzett. Képtelen lévén levetkőzni kasznári múltját, másfelől funkcióját is apolitikusan értelmezve, március 28-án kelt rendeletében hamisítatlan gazdatiszti modorban így szólt a megye népéhez:

„Figyelmeztetés! Figyelmeztetem a vármegye összes földbirtokosait, földbérlőit és kisgazdáit, hogy a birtokukban lévő, illetve rendelkezésükre álló földterületeket a legnagyobb szorgalommal és a legjobb tudásukkal igyekezzenek művelni.

Aki, mint gazda és földműves, hivatásának és kötelességének nem tesz eleget, azt mint olyant, aki a Tanácsköztársaság érdekeit veszélyezteti, azonnal forradalmi törvényszék elé állítom, s már első esetben is a legszigorúbb büntetéssel sújtom.

A renitenseket halálbüntetés éri.”¹⁵

Március 29-én kelt rendelkezésében, urakat, parasztokat ismét csak egy kalap alá véve, a parasztságot izgalomban tartó földosztásról szót sem ejtve, a következőket mondotta:

„Mint hogy az uralomra jutott politikai alakulat alapeszméje szerint minden földbirtok az állam tulajdonát képezi, az alábbiakban a következőket rendelem el:

1. Minden földbirtok, mely 200 holdnál nagyobb egységet képez, szövetkezetté alakítandó.

2. Minden földbirtok, mely 200 holdnál kisebb, de 5 holdnál nagyobb és még

¹³ *Réthfalvy Jenő*: A Buza-féle földbirtokreform. Párttörténeti Intézet Archivuma (a továbbiakban: PIA) TAGyOB II/1.

¹⁴ Ld. crrc: OL Földművelésügyi Minisztérium elnöki iratai 2887/1919, továbbá: A Somogy Vármegyei Földműves Szövetkezetek Termelési és Élelmiszerügyi Központjának közleményei. Somogyvármegye, 1919. márc. 29. — Itt jegyezzük meg, hogy Farkas Adolf somogyi szereplésének feldolgozása ma még adóssága a helytörténetkutatásnak.

¹⁵ A Somogy Vármegyei Földműves Szövetkezetek Termelési és Élelmiszerügyi Központjának közleményei. Somogyvármegye, 1919. márc. 29.

szövetkezetté nem alakult, egyelőre — nehogy a termelés folytonossága zavart szenvedjen — üzemében meghagyatik.

3. Minden 5 holdon felüli birtok általam kinevezett, vagy a 2. pont értelmében meghagyott intézője, vagy utlajdonosa a folyó hó 28-án közzétett „Felhívás”-om szerint nálam jelentkezni és pontos leltárát és pénztári számadásait bemutatni tartozik. A magtári készletek, takarmányfélék, vetések, munkásállomány, mindmind felsorolandók.

4. Az 5 holdon felüli gazdaság minden készlete felett kizárólag a Somogy Megyei Földműves Szövetkezetek Termelési és Élelmezési Központja intézkedik és rendelkezik. Ebből kifolyólag a legszigorúbban utasítom az összes gazdát, hogy minden egyes fontosabb, a gazdaság üzemével kapcsolatos lépésükről nekem előzetesen is jelentést tegyenek.

5. Minden gazda azon ténykedéséért, amelyet önkényűleg, illetve a Tanácskormány érdekei ellenére akár hanyagságból, akár rosszakaratból a termelés hátráltatására elkövetett, forradalmi törvényszék elé kerül, és bűnös esetben, életével lakol.”¹⁶

Marx az Osztályharcok Franciaországban hasábjain mélyértelműen és példák hosszú sora alapján mutat rá, hogy forradalmi helyzetekben, amikor a tömegek mind a politikai színpadon tolonganak, hogyan szenved szükségképpen kudarcot minden olyan politikai számítás, amely nem ad a tömegek igényeire, és hogyan tántoríthatja el a tömegeket máról-holnapra akár egyetlen rossz mozdulat is, ha azok, akiknek kezében a hatalom, akár csak a tömegek illúzióit is figyelmen kívül hagyják. Nincs különösebb nagyralátásra szükség, hogy azonnal kétséget kizáróan ismerjük fel, hogy Farkas Adolf intézkedései kapcsán is hasonló történet, és hogy a rendeletek parasztságra gyakorolt hatásáról tüstént pontos képünk alakuljon. A felfokozott földigényekkel s tulajdonfanatizmussal nem számoló és az adott viszonyok közt csak balkézzel fogalmazottnak és doktrinérnek minősíthető rendeleteiből ui. nemcsak azt olvashatták ki, hogy az új kormány exponense nem hajlandó a kompromisszumra, vagyis, hogy nem oszt földet, hanem még azt is, hogy rövidesen a paraszti birtok is a 200 holdon felüli birtokok sorsára jut, vagyis termelőszövetkezetté alakítják, amennyiben a rendelet ezeket a birtokokat máris a termelőszövetkezeti központ felügyelete alá és függőségébe vonta. Rendelkezéseivel Farkas Adolf tehát már az első napokban eltaszította a rendszertől a birtokos parasztságot, amely pedig okos intézkedésekkel megnyerhető lett volna, és ugyanakkor a szegényparasztság bizalmát is megingatta. Így lényegében maga munkálta meg a talajt a nemsokára feléledő és szervezkedni kezdő ellenforradalom számára, többet ártva ezzel a kommün ügyének, mint ezer ellenforradalmár agitátor. Hogy rendeleteinek nem mutatkozhattak azonnal végzetes hatásai, s hogy nem sikerült a parasztságot azonnal az ellenforradalom karjaiba taszítania, az annak volt köszönhető, hogy elsősorban Latinca érdeméért — mint erről alább még szó lesz — a somogyi vezérkar hallatlan erőfeszítéseket tett a földosztásnak legalább a szegényparasztság részére történő megmentésére, másfelől pedig, hogy az ellenforradalom ekkor még bevert fejjel, tört bordákkal hevert a földön, és arra sem volt ereje, hogy tagjait mozgathassa, nemhogy ölelésre tárja karjait. Farkas szereplését ismerve, nem csodálkozhatunk, hogy a somogyi vezetők az első adandó alkalommal túladtak rajta, mint később Latinca mondotta,

¹⁶ A Somogy Vármegyei Földműves Szövetkezetek Termelési és Élelmezési Központjának közleményei. Somogyvármegye, 1919. márc. 30.

„erőszakosságai és túlzásai miatt elmozdított”-ák állásából,¹⁷ vagyis, hogy április 14-én mennie kellett a megyéből.

Nem kívánjuk elhallgatni, hogy Farkas Adolf elmarasztalásában egyszerűsmind a Hamburgerről alkotott rosszálló véleményünk is megfogalmazódik, annál kevésbé, minthogy Farkas lényegében a központi intenciók szerint járt el. És bár tudjuk, hogy Hamburger koncepciója magyarázható, a magunk részéről nem tudunk arra felmentést adni. Egyfelől, mert a latifundiumok hatalmának megsemmisítésére meghirdetett termelőszövetkezeti mozgalom a következmények szögéből, a gyakorlatban hatalmas hibának bizonyult, és ebben az értelemben értünk egyet, és adunk igazat Búza Barnának, aki szemére vetette Hamburgernek, hogy a nagybirtokosok maximális hálájára érdemesítette magát, amennyiben megmentette számukra a nagybirtokot — egyben.¹⁸ Másfelől — mint közismert — a kommün ügye, de az egész további magyar történet lefolyása szempontjából óriási jelentősége lett volna, ha 1919 márciusában nem lezárják, hanem felhúzzák a zsilipeket, és módot adnak a magyar parasztságnak, hogy szabadon élje ki összes antifeudális indulatait, melynek eredményei éppoly helyreállíthatatlannak lettek volna, mint az osztrák parasztság 48-as vívmányai, melyeket aközben ért el, hogy mindent megtett, hogy „a feudalizmust az utolsó szögig lerombolja”.¹⁹

Az első mozgalmat azonban közvetlenül mégsem Farkas Adolf itt hivatkozott intézkedései, hanem Schneller Béla megyei népbiztos ugyancsak március 28-án kelt, s a következő nap nyilvánosságra hozott, a „munkástanácsok ideiglenes szervezete” tárgyában kiadott rendelkezése idézte elő. Megállapíthatjuk hát keserű vigasztalásul, hogy nemcsak a központi hatalom exponensei, de a helyi vezetők is követtek el hibákat. A rendelet a tanácsok szegényparaszti és proletárösszetételének biztosítására úgy intézkedett, hogy a munkástanácsok megválasztásában csak azok vehetnek részt, akik a Magyarországi Szocialista Párt, vagy a Földmunkások és Kiszgazdák Országos Szövetségének tagjai, s a megalakítandó tanácsokba csak azok választhatók, akik teljesen vagyontalan ipari, szellemi, vagy földmunkások, illetve olyan szegényparasztok, akik legfeljebb „5 kat. holdnyi szántóföld tulajdonosa”-i. Az utóbbihoz a nagyobb nyomaték kedvéért még hozzáfűzte: „Hangsúlyoztatik azonban, hogy ennél nagyobb vagyonnal rendelkező egyének a munkástanácsnak nem lehetnek tagjai”.²⁰ Amilyen üdvösen érezte hatását a rendelkezés az addig elmonyott és a helyi ügyek intézéséből jórészt kizárt szegényparasztság körében, olyan keserűséget támasztott a birtokos parasztok között, akiknek így nemcsak az a félelmük volt meg, hogy birtokaiktól fosztják meg őket, hanem most már attól is tartaniuk kellett, hogy még a falu életébe sem szólhatnak bele. Az így összefoglalt negatív hatások annál is súlyosabban estek latba, mint-hogy a rendelkezés öntudatos, politikailag érett parasztságnak szólt, melynek jelentősen tovább növelte öntudatát a Nagyatádi Szabó-féle kiszgazda mozgalom, s amely korántsem volt már azonos az országban még sokfelé fellelhető, a felsőbb hatalmasságok előtt hétrét görnyedő és hajlongó parasztsággal,

Különös ellenállásba a rendelkezés a csurgói járásban ütközött, ahol nem érték be azzal, hogy egyszerűen kijátszották és szabotálták, s úgy járjanak túl

¹⁷ PIA Jegyzőkönyv Latinca Sándor 1919. szept. 16-án történt kihallgatásáról. PIA Kaposvári Büntetőtörvényszék 1919-B 2112. V.

¹⁸ *Búza Barna*: A kommunista összeesküvés. Bp. 1919. 52. l.

¹⁹ *Engels*: Forradalom és ellenforradalom Németországban. Karl Marx és Friedrich Engels művei 8. köt. Bp. 1962. 33. l.

²⁰ A munkástanácsok ideiglenes szervezete. Somogyvármegye, 1919. márc. 29.

rajta, hogy a vagyonos gazdák ingatlannal nem rendelkező fiait választották tanácstaggá,²¹ hanem egyszersmind mozgalmat is indítottak ellene.

Az így keletkezett mozgalomnak a „sandi aranyparaszt”, Novák János, a Kisgazda Párt országgyűlési képviselője állt az élére. Valószínű, hogy őt kell egyben a mozgalom kezdeményezőjének és megindítójának is tekintenünk, mint-hogy a korabeli forrásokban azt olvashatjuk róla, hogy „nem tudott belenyugodni az új rendbe, s titkon bejárta Zala megye déli községeit”,²² valamint „végigfaluzta Alsó-Somogyot és lázított a proletárdiktatúra ellen”,²³ pontosabban agitált a munkástanácsok megalakítása ellen.²⁴ Azonban nem soká űzhette játékát, s legeltethette késékvül szépen gyarapodó táborán szemét. Április 9-én Zala Vármegye Direktóriumma véget vetett üzelmeinek. Letartóztatták és Kaposvárra szállították.²⁵ A Forradalmi Törvényszék pedig rövid úton végzett vele, lázítás címén 15 év fegyházat vágott a nyakába.²⁶

A megye vezetői azonban világosan felismerték, hogy az ügy nem intézhető el ilyen simán és egyszerűen, levonva a tanulságokat, azonnal hozzáálltak, hogy helyrehozzák a Schneller és Farkas által elkövetett hibát. A direktórium április 17-én felhívásban figyelmeztette az ellenforradalmárokat, és éberségre intette a proletáriátust: „Somogyi proletárok! Azt üzeni nektek a direktórium, hogy irgalmat nem ismerve toljátok félre ezeket az utonálló ellenforradalmi haramiákat. Ezek a bérencek a ti életeteket, a ti boldogságotokat veszélyeztetik. Ezek meg akarják a fojtani proletárszabadságot.”²⁷ Fontosabb volt ennél, hogy a következő napi, április 18-án kiadott és Somogy vármegye dolgozó népéhez intézett kiáltványában nyomatékkal tért ki a parasztság és kispolgárság megnyugtatóására: „Ma Magyarországon proletáruralom van, mely csak az elnyomóknak és kizsákmányolóknak ellensége. De nem bántja, sőt védi a kisemberek, kispárosok, a kisbirtokosok munkával szerzett tulajdonát. Véget vetett örökre a tőke és a nagybirtok uralmának és megalapította a munkások, katonák és földműves szegények egyedüli uralmát, ahol csak az élhet meg, aki hasznos munkát végez.”²⁸ Ugyanakkor gesztusok történtek a volt Kisgazda Párt felé is. Ugyancsak április 18-án könyvtárügyi politikai megbízottá nevezték ki Nagyatádi Szabó bizalmi emberét, Nebauer Ferenc kaposvári ügyvédet.²⁹ Egyidejűleg tárgyalások indultak Nagyatádi Szabóval. Húsvétkor pedig a direktórium Politikai Ügyosztályának vezetője és tulajdonképpeni feje, Tóth Lajos, valamint Nagyatádi Szabó között egyezség jött létre, Nagyatádi Szabó több párthívével együtt belépett a Szocialista Pártba.³⁰

²¹ SML A csurgói járás főszolgabírójának iratai 3578/1919.

²² Letartóztatták Novák János volt kisgazdapárti képviselőt. Somogyi Vörös Újság, 1919. ápr. 10.

²³ Novák Jánost elítélték. 15 évi fegyházat kapott. Somogyi Vörös Újság, 1919. ápr. 17.

²⁴ A direktórium üzenete. Somogyi Vörös Újság, 1919. ápr. 17.

²⁵ Letartóztatták Novák János volt kisgazdapárti képviselőt. Somogyi Vörös Újság, 1919. ápr. 10.

²⁶ Novák Jánost elítélték. 15 évi fegyházat kapott. Somogyi Vörös Újság, 1919. ápr. 17.

²⁷ A direktórium üzenete. Somogyi Vörös Újság, 1919. ápr. 17.

²⁸ Kiáltvány Somogy vármegye dolgozó népéhez. Tanácsköztársaság Somogyvármegyei Hivatalos lapja 17. (1919. ápr. 18-i) sz. 109—110. l.

²⁹ SML SMAI 9582/1919.

³⁰ Foglalkozom ezzel Nagyaráti Szabó István politikai szereplése Somogyban az őszi-rózsás forradalom és a Tanácsköztársaság idején c. dolgozatomban. A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei 1967. I. Szeged, 1967. 136—137. l. Ld. továbbá: MMTVD VI/A 255. l.

Nehéz ma már eldönteni, hogy az ismertetett fejlemények hatására-e, vagy más tényezők közbejöttére, mindenesetre tény, hogy a mozgalom egy időre elült. Rövid szünet után azonban, most már Novák kiszabadításának jelszavával, ismét újjáéledt. A mozgalom góca Sand község volt, ahol Novák kiterjedt rokonsága, a sógorság-komaság révén nagy tekintélynek örvendett. A mozgalmat — mint az a forrásokból egyértelműen megállapítható — a falusi burzsoázia irányította, Novák rokonaival az élen. Az így feléledő szervezkedés először május elsején lépett a nyilvánosság elé. Sand községben oszlopot állítottak, melyre a következő feliratú táblát szegezték: „Novák János, ki igazságáért szenved, ártatlan, a börtönbe.” Ezt a szertartást azután pünkösdkor is megismételték, de ezúttal már a következő felirattal: „Novák János a szép pünkösöd ünnepét ártatlanul a börtönbe tölti. Éljen Novák János, éljen a Kisgazda Párt! Aki a feliratot leveszi, halálfia”. A mozgalom ekkor már, mint arról a felirat magabiztos hangja is tanúskodik, meglehetősen előrehaladott stádiumban volt, s a vezetők elérkezettnek látták az időt a cselekvésre. Valóban, még a pünkösdi ünnep alkalmával kegyelmi kérvényt hordoztak végig a falun, aláírásokat gyűjtöttek, s azt a helybeli munkástanács tagjaival is aláíratták. Ugyanakkor fennen hangoztatták, hogy a kérvényt a többi munkástanáccsal is aláíratják és kiszabadítják Novákot.³¹ Erre rövidesen sor is került, s 13 munkástanács csatlakozott az akcióhoz,³² ami annál akadálytalanabbul történhetett, mivel a mozgalom anélkül jutott el eddig, hogy létéről a megyei hatóságok tudomást szereztek volna.

A dolgok végül egy másik ügy, az ugyancsak a csurgói járásban fekvő Surd község körjegyzőjének ügye kapcsán pattant ki, akit a „Tanácsköztársasághoz való elvhűsége miatt” üldöztek és agyonveréssel fenyegettek meg.³³

Az ügyet, mely a Belügyi Népbiztosság leirata alapján került a direktórium elé, Latinca kapta ad manus. Latinca sürgős kivizsgálást és azonnali jelentéstételt rendelt el.³⁴ Mire azonban befutott a kért jelentés,³⁵ a mozgalom már rég túljutott azon a ponton, hogy egyszerűen, erőszakos eszközökkel el lehetett volna fojtani, annál kevésbé, mivel azáltal, hogy a munkástanácsok is csatlakoztak hozzá, bizonyos értelemben legális színezetet is nyert.

A direktórium Termelési-Szocializálási Ügyosztálya vezetőjéből időközben Somogy kormányzótanácsi biztosává előlépő Latinca így — érthetően — súlyos dilemma elé került. Első reakciója egy kiáltvány volt. Halálbüntetéssel és vagyoneklobzással fenyegette meg a mozgalom résztvevőit: „...jaj annak, aki a Tanácsköztársaság ellen szervezkedik és ellenforradalmi mozgalmakban vesz részt... Az ellenforradalmárookra nemcsak halálbüntetés jár, hanem minden vagyonát élő állatával elkoboztatom.”³⁶ Hamarosan belátta azonban, hogy így nem érhet célt. Június 14-én ezért a kaposvári börtönben felkereste Novákot és tárgyalta vele. A megbeszélés tartalma ismeretlen. Még ugyancsak június 14-én, a Tanácsok Országos Gyűlésére történt elutazása előtt, meghagyta munkatársainak, hogy írásban kérjék ki az ügyben a forradalmi törvénytörés vádbiztosának állásfoglalását, amire nem sokkal ezután, június 16-án sor is került.³⁷ Visszaérkezése után ismért elővette az ügyet, és leiratban közölte az illetékes munkástanács

³¹ SML SMFI 1622/1919.

³² *Kávássy Sándor*: Latinca Sándor válogatott írásai. Kaposvár, 1969 (a továbbiakban: LSVI) 59. l.

³³ SML SMFI 1552/1919.

³⁴ LSVI 21. l.

³⁵ SML SMFI 1922/1919.

³⁶ LSVI 51. l.

³⁷ Uo.

elnökével, hogy csak abban az esetben veszi figyelembe a Novák ügyében készült kegyelmi kérvényt, ha abban a munkástanács ismételten is állást foglal.³⁸ A munkástanács-elnök azonban erre azt válaszolta Latincának, hogy szíve szerint csak „kötelet” tud kérni.³⁹ Tekintve, hogy időközben — mint a továbbiakban majd látni fogjuk — súlyos fejlemények következtek a megye életében, Latince azzal vetett véget a huza-vonának, hogy az aratás idejére a büntetés felfüggesztését javasolta,⁴⁰ amivel egyszersmind a mozgalom után is pontot tett.

Az ügynek azonban Latince számára egy kellemetlen epilógusa is volt. Kun Béla kemény hangon fedte meg engedékenységéért: „Kedves elvtársam! ... fájdalmas csalódást szerzett nekem,.. úgy látom, hogy reszket a kéz, amelyik Somogyban a forradalom zászlaját tartja... Nincs lavírozás, nincs középút, csak a proletárforradalom nyilegyenes útja előre.”⁴¹ A kemény hangú iratra Latince nem kevésbé önértzetesen válaszolt: „...forradalmár voltam a múltban, és vagyok a jelenben is... és megnyugtatom kedves Kun elvtársat, ha mindenütt úgy kezelik a proletárdiktatúrát, olyan kemény kézzel és világos fejjel, mint ahogyan én teszem Somogy megyében, akkor hiszem, hogy a Magyar Tanácsköztársaság a világ forradalmi erőssége és bástyája.”⁴²

Latince és Kun vitájában az ügy szolgálatának két koncepciója csapott össze. Kun a Tanácsköztársaság egészének érdekeit vette alapul, midőn az erős kéz politikáját kérte számon. Latince viszont a konkrét helyzet konkrét elemzéséből indult ki, mikor eljárása felől döntött. A körülmények ismeretében, melyekről az alábbiakban még ejtünk szót, nyugodtan állíthatjuk, hogy az adott helyzetben okosan és taktikusan járt el, amikor arra tért, hogy a mozgalmat síma eszközökkel számolja fel.⁴³

Mialatt a Novák-ügy eseményei zajlottak, további súlyos fejleményekre került sor. Május 5-én a lengyeltóti népgyűlésen a gazdagparasztság a helyi polgárság és értelmiség zendületé robbantott ki. „Le a kommunistákkal” jelszóval Gulyás István volt községi bíróval és Bárány intézővel az élen botokkal támadtak a gyűlés szónokára, Szalma Istvánra, Kaposvár politikai megbízottjára, egyben kísérletet tettek a vörösörség lefegyverzésére. A megmozdulásnak a vörösörök erélyes közbelépése vetett véget, Gulyás István és két fia sebesülten kerültek a kaposvári kórházba.⁴⁴

Május 11. és 13. között Nagyatádon és a szomszédos falvakban került sor zavargásokra és nagyerejű mozgalom kirobbantására. A birtokos parasztság, valamint az iparos és kereskedő kispolgárság egy része tömegesen tagadta meg a behívási kötelezettséget, majd a község régi vezetőségének visszaállítását követelve, „Le a militarizmussal, éljen a Károlyi-kormány” jelszót hangoztatva a községben tartózkodó fegyveres alakulatokra támadt. A megmozdulást csak jelentős erők összevonásával sikerült elnyomni.⁴⁵

A fenti megmozdulások nem kis részben tekinthetők az ellenforradalmi pro-

³⁸ SML SMFI 1622/1919.

³⁹ SML SMFI 1997/1919.

⁴⁰ LSVI 59. l.

⁴¹ Kommunista népvézerek egymás között. Levélváltás Kun Béla és Latince Sándor között Novák képviselő ügyében. Új-Somogy, 1919. szept. 24.

⁴² LSVI 59. l.

⁴³ Vö. *Mészáros Károly*: i. m. 155. l.

⁴⁴ Ld. erre: 1. Mozgolódnak Lengyeltótiban. Somogyi Vörös Újság, 1919. máj. 6. 2. SM1. SMFI 2977/1919. 3. *Tönki János*: Lengyeltótiban. Somogyi tizenkilencesek. Kaposvár, 1959. 39. l.

⁴⁵ Részletesen foglalkozik ezzel Gellért Tibor idézett dolgozatában. Ld. az általa adott leírást, valamint az ott hivatkozott forrásokat.

paganda és lázítás művének, mely ekkor már nyílt sisakkal állt a porondon. Világosan tanúskodnak erről Latinca május 7-én és 15-én kiadott rendeletei is. „Ellenforradalmárok lóháton járnak a járásokat és ellenforradalmi mozgalmat szítanak — olvashatjuk az elsöben. Minden gyanús embert letartóztatni és megfigyelni. A gyanús elemeket minden eszközzel letiporni.”⁴⁶ „Arról értesülünk — szól a második —, hogy a megyében illetéktelen egyének a földművesek és kiscgazdák közt hamis igazolványokkal járnak és céljuk, hogy a Tanácskormány ellen izgatva ellenforradalmi mozgalmat szítsanak. Ezek az egyének a direktórium rendelkezésével ellenkező utasításokat adnak ki, épp ezért figyelmeztetjük a munkás- és földművestanácsokat, valamint az összes politikai megbízottakat, hogy a községben, vagy majorban bármilyen megbízással megjelenőket igazoltassák. Csakis Tóth Lajos, Schneller Béla és Latinca Sándor... megyei direktórium tagok aláírásával ellátott igazolványok érvényesek, s akik ilyenekkel nem rendelkeznek, azonnal letartóztatandók és Kaposvárra kísérendők.”⁴⁷

Joggal volna azonban egyoldalúsággal vádolható dolgozatunk, ha figyelmen kívül hagyva az alaptételt, hogy a külső ok a belső feltételeken keresztül hat, a fenti jelenségeket egyedül csak az ellenforradalmi propaganda számlájára íránk, és lemondanánk a mélyebb összefüggések feltárásáról.

Ha a parasztság magatartásának tényezőit keressük, úgy elsősorban is arra kell rámutatnunk, hogy az egyébként szükségszerű és indokolt intézkedések, amelyek a főváros élelmezésére történtek, már április elejétől fokozódó izgalomban tartották, és riadalmat támasztottak köreikben. Az április közepe táján Somogyban járó Móricz Zsigmond éles szemmel észre vette és feljegyezte cikkében: „A kiscgazdák ma rémülten ülnek a kis kamaráik ajtajában, és azt hiszik, hogy maguknak kell megvédeni magukat”.⁴⁸ Minthogy azonban — ismét csak Móricz szavaival szólva — a „háború hiénái” innen is elhordták, ami könnyű szerrel elmozdítható volt, és Somogyban sem voltak „dúsgazdag közraktárak, tömött urasági hombárok”,⁴⁹ rövidesen bebizonyosodott, hogy a közlelmezés gondjai csak kényszerintézkedések útján oldhatók meg, s a kiscgazdák körében eluralkodó félelem és bizonytalanság nem merőben alaptalan. Április 27-én a burgonyakészlet bejelentéséről és a felesleg elszállításáról,⁵⁰ valamint a gabonafelesleg kötelező felajánlásáról⁵¹ jelentek meg rendeletek. Jóllehet az utóbbit enyhítette, hogy a rendelkezés szerint, akik késedelem nélkül tesznek eleget, előnyben részesülnek a közszükségleti cikkek elosztásában, a háború utáni általános ínség közepett, alapvetően kedvezőtlen kihatását ez sem oszlathatta el. Ehhez társult, hogy ezeket megelőzően még április 23-án a községek feladatává tette a direktórium a Vörös Hadserg megyében állomásozó alakulatainak ellátását,⁵² április 29-től pedig a munkástanácsok feladata lett a „vörösörök elhelyezéséről és általában szükségleteiről” való gondoskodás.⁵³

Az iparos és kereskedő kispolgárság ellenforradalmi indulatait mindenekelőtt a szesztilalom szította fel, amely úgyszólván egy csapásra tett ellenforradalmárrá minden vendéglőst és korcsmárcot, szeszfőzdést és bortermelőt. Így, Marx

⁴⁶ LSVI 20. l.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ *Móricz Zsigmond: Magyarországon nem hal éhen senki. „Mindenki újakra készül. . .”* III. Szerk. és a jegyzeteket írta: József Farkas. Bp. 1960. 125. l.

⁴⁹ Uo. 124. l.

⁵⁰ Be kell jelenteni a burgonyakészletet. Somogyi Vörös Újság, 1919. ápr. 27.

⁵¹ A gabonafőlesleg felajánlása. Somogyi Vörös Újság, 1919. ápr. 27.

⁵² SML SMFI 1155/1919.

⁵³ SML SMFI 1190/1919.

találó soraival élve, a butik itt is „összeszedte magát és megindult a barikádok ellen, hogy helyreállítsa azt a forgalmat, amely az utcáról a butikba vezet”.⁵⁴ A kiskereskedőket az áruhiány taszította az ellenforradalom táborába, melynek következtében közülük nem kevesen maradtak munka, kereset, jövedelem nélkül. Ugyanez okból műhelyük, üzemük teljes tönkremenetelétől kellett tartaniok a különböző kisiparosoknak és mesterembereknek is.⁵⁵ Ellenforradalmi érzelmeket támasztott e rétegben a házak nem kellő körültekintéssel végrehajtott államosítása. Jellemzően tanúskodik erről, hogy pl. csak Kaposvárt, amely ebben az időben még meglehetősen kis város volt, 336 házat szocializáltak.⁵⁶ Végül sújtotta ezt a réteget a 2000 koronánál nagyobb értékű ékszerek, drágakövek és egyéb aranyeműek áprilisban végrehajtott rekvirálása is.⁵⁷ Egy 1919. május 5-én ellenforradalmi izgatás miatt letartóztatott Domsits nevű korcsmáros esetében pl. úgyszólván triviálisan igazolják a források, hogy ellenforradalmi érzelmeit közvetlenül aranyainak elvétele táplálta.⁵⁸

Véleményünk szerint, elsősorban a fenti tények szolgálnak magyarázatul, hogy miért lett épp a kőfaragó, korcsmáros és cserepesmester Somogyban a kisgazda mellett a májusban kirobbanó ellenforradalmi mozgalmak és megmozdulások központi alakja. Persze, más tényezőknek is szerepet lehet és kell tulajdonítani, így a katonai behívások megtagadását pl. teljes joggal vezethetjük vissza a háborúban való kimerülésre.

Nehezebb feladat a falusi értelmiség ellenforradalmi szerepének megmagyarázása. Amíg a gazdatiszt, a pap, a gyógyszerész ilyen magatartása még csak érthetőnek és kézenfekvőnek látszik, addig szinte érthetetlen a tanító ilyen szerepkörben való megjelenése. Jóllehet eddigi tudomásunk szerint ezek csupán epizódistáiként jelennek meg a mozgalmakban, a további kutatásoknak ezekre is választ kell adniuk.

A megyei vezetők ezúttal sem riadtak vissza a tanulságok levonásától, és megtették a szükséges lépéseket a bajok orvoslására. Nagyarányú falusi agitáció indult, cikkek, állásfoglalások jelentek meg, s hovatovább egy szövetségi politika alapelvei is érlelődni kezdtek, melyek végül a megye régi szociáldemokrata vezetőjének, Kovács Miksának a megyei munkástanács 1919. június 10-i ülésén elhangzott beszédében jutottak programszerű megfogalmazáshoz. „A kapitalista uralmat letörtük — mondotta —, de már építkezni kell, s oda törekedni, hogy az osztályokat magunkba olvasszuk. Az önálló iparosnak nincs létjogosultsága, de módot kell adni, hogy dolgozhassanak, s ezért meg kell alakítani az ipari szervezeteket. Ugyanígy a kiskereskedőket is szervezetekbe kell helyezni. Munkát, jó megélhetést számukra, hogy lássák a jószándékot.” „Egy gazdasági szervezet útján be kell kapcsolni a kisgazdát a Tanácsköztársaság szervezetébe.” „Szűnjön

⁵⁴ *Marx*: Osztályharcok Franciaországban 1848-tól 1850-ig. Marx—Engels válogatott művei I. Bp. 1963. 181. l.

⁵⁵ Utal erre Kovács Miksa megyei párttitkár a megyei munkástanács 1919. jún. 10-i ülésén elhangzott beszédében. A megyei munkásparlament ülése. Somogyi Munkás, 1919. jún. 11.

⁵⁶ Szocializált házak jegyzéke 1919. aug. 31-ről. SML Kerületi Termelési Biztosság iratai. Iktatlan.

⁵⁷ Ld. erre: 1. Rekvirálják az aranyat és drágaköveket. Somogyvármegye, 1919. ápr. 2. 2. Összeszedik az igitál és tabi járásokban az ékszereket. Somogyi Vörös Újság, 1919. máj. 23. 3. Jegyzőkönyv Latinca Sándor 1919. szept. 16-án történt kihallgatásáról. PIA Kaposvári Büntetőtörvényszék 1919. — B. 2112. V.

⁵⁸ Letartóztatott ellenforradalmárok. Somogyi Vörös Újság, 1919. máj. 6. Továbbá: SML SMFI 2886/1919. sz. alatt olvasható iratok.

meg a vérengzés. Radikális építkezési politikát, a kisgazdának gazdasági szervezetet, a kisiparos, kiskereskedőnk szövetkezetet, minden munkára jelentkezőnek munkát.”⁵⁹

Az így fogalmazott program megvalósítása azonban az idő rövidege, valamint kedvezőtlen körülmények közbejötté folytán elmaradt.

Súlyosabb volt, hogy ekkor már bomlás jelei mutatkoztak a rendszer szegényparaszti bázisában is.

Somogyban, ahol — Marxszal szólva — a munkásság úgyszólván elveszett a „parasztok és kispolgárok túlnyomó tömegében”,⁶⁰ s ahol 1918 őszétől Szigetvárt és Barcsot, a munkásmozgalom másik két társadalmi erősségét szerb megszállás vágta el Kaposvártól, a forradalmi proletariátus számára kulcsfontosságú volt, hogy szoros szövetségében tudja a szegényparasztságot. Ettől indítva, a megye szociáldemokrata vezetői 1918 őszétől fokozott gonddal fordultak a szegényparasztság felé, s amikor 1919 márciusában kezükbe került a megye vezetése, jól ismerve a szegényparasztság hangulatát, kettőzött erővel munkálkodtak rajta, hogy legalább a szegényparasztság részére biztosítsák a földosztást, melynek eredményeként április 6-án rendelkezést adtak ki a földosztás folytatására.

A nevezetes rendelkezés így szól: „Csak teljesen nincstelennek, vagy egy-két holddal rendelkezőnek adható föld, éspedig egy egész családra öt magyar hold. Ezen öt hold, vagy öt holdra való kiegészítés a bevetetlen területekből mérendő, éspedig úgy, hogy a gyengébb és jobb minőségű földből minden igénylőnek egyformán jusson. Elv legyen, hogy a birtoktestek egy tagban, szövetkezeti kezelésben és intenzív üzemben a többtermelést szolgálják, ezért a földosztás csak kikerülhetetlen esetekben eszközölhető. Hadiözvegyeknek négyszáz négyszögöl mindenütt azonnal kimérendő. Közöljék az összes munkástanácsokkal. Direktórium.”⁶¹ Április 18-án ezt Latincának a nincstelenek legelővel való ellátása tárgyában kiadott rendelete egészítette ki: „Elrendelem, hogy utasítsanak az egyes községek munkástanácsai, hogy intézkedjenek arra nézve, hogy a községek nincstelenjei és zsellérjei, akiknek legelőjük nincs, a községi legelőkre jószágaikat kihajthassák. Amennyiben valamelyik községnek közlegelője nem volna, úgy gondoskodni kell arról, hogy ilyen a lehetőséghez (képest) mielőbb létesíttessék.”⁶²

Jóllehet az idézett rendelkezéseket a jóindulat és helyes politikai megfontolások sugallták, egészében kedvező hatásokról csak a második kapcsán beszélhetünk, minthogy az állattenyésztés felvirágzása folytán már a múlt század végétől óriási problémája volt a somogyi szegényparasztságnak a legelő. A földosztás tárgyában kiadott rendelkezésnek azonban már nem volt ilyen egyértelműen pozitív hatása. A rendelkezés úgyszólván egy tollvonással zárta ki a földosztásból s taszította el az új rendet egyébként sok reménységgel és illúzióval váró 5-6-7 holdas szegényparasztságot. A rendeletnek azonban még így is kedvező hatása lett volna biztosítható, ha a gyakorlati megvalósítás során eltekintenek a megszorításoktól, azokat nem létezőknek veszik, s megpróbálnak az egyébként meglehetősen halva született intézkedésbe életet lehelni.

Annak a Marx és Engels által megfogalmazott elvnek, „ahogy a demokraták a parasztokkal szövetkeznek, a munkásoknak a falusi proletariátussal kell

⁵⁹ A megyei munkásparlament ülése. Somogyi Munkás, 1919. jún. 11.

⁶⁰ Marx: Osztályharcok Franciaországban 1848-tól 1852-ig. Marx—Engels: Válogatott művek I. Bp. 1963. 164. l.

⁶¹ SML. Az igali járás fősolgabírájának iratai 1228/1919.

⁶² ISVI 34. l.

szövetséget kötniök”,⁶³ legkövetkezetesebb képviselője Somogyban Latinca Sándor volt. Nem csoda hát, hogy igazában, nem gondolva a központi kormányzat intencióival, egyedül ő vállalkozott rá, hogy a halott intézkedést életre keltse. Mint Somogy Vármegye Direktóriuma Termelési-Szocializálási Ügyosztályának vezetője keményen szállt szembe a földosztást szabotáló földosztó biztosokkal,⁶⁴ s a szegényparasztság körében ismét megélnékülő kérvényezési akciótól támogatva úgyszólván hősi küzdelmet vívott minden talpalatnyi földdarabért, s nem csekély kedvezményeket biztosított nekik.⁶⁵ Munkájának azonban az adott viszonyok közt csak szerény gyümölcse született: ez idő szerint ismeretlen mennyiségű házhelyen kívül mindössze 14 827 kat. hold szántó, 1792 kat hold rét és 3828 kat. hold legelő jutott a nincstelenek kezére.⁶⁶ Amikor belátta, hogy ezen az úton nem érhet célt, adott testet a szegényparasztság évtizedes vágyának, kedvező aratószereződést harcolt ki részükre.⁶⁷

Egy fecske nem csinál nyarat. Hasonlatosképp Latinca intézkedései is csupán korlátozni tudták az alapvetően elhibázott agrárpolitika kedvezőtlen kihatásait, de nem tudták megszüntetni. Így esett, hogy az a társadalmi háttér, mely sziklaszilárdá, bevehetetlen várrá tehetette volna a munkáshatalmat, Somogyban is megingott, majd lassan omladozni kezdett.

Az izgalom első jelei a szegényparasztság körében májusban kezdtek mutatkozni. A hónap elején 43-an léptek ki a Szocialista Párt kasszoki szervezetéből.⁶⁸ Ennél az alapjában elszigetelt jelenségnél súlyosabb volt, hogy május közepén már nem ment ritkaságszámba, hogy egyes frissen szervezett és kevésbé osztálytudatos földmunkások sztrájkra izgatták társaikat,⁶⁹ s a böhönyi Krizsán József személyében már renegátja is akadt a földmunkások vezetőgárdájának. A Szocialdemokrata Párt megyei kongresszusán januárban még küldöttként szereplő Krizsán most azzal tűnt ki, hogy folyvást a direktórium rendeleteit kritizálta és a szocialistákba kötött bele, elannyira, hogy Latincának a legnagyobb nyomatékkal, írásban kellett őt figyelmeztetnie.⁷⁰ Június elején kitörték az első földmunkássztrájkok. Június 5-én a nagyállási gazdaságban,⁷¹ 10-én Simongáton, Korpádon, Szentkirályon és Fülecsen kezdtek sztrájkot az ún. fehérpénz miatt.⁷²

Jóllehet a sztrájkokat közvetlenül a fehérpénz váltotta ki, a földműves szegénység és a termelőszövetkezetekbe tömörült cselédség elégedetlenségét még számos más forrás is táplálta. Elkéseredésre adott okot, hogy az uradalmak tisztikara, de maguk a birtokosok is változatlanul vezetőszerepet játszottak a szövetkezetek életében. Nem volt kifogástalan a birtokokra érkező új garnitúra sem, úrhatnáságuk méltán sértette a népet. Sokfelé emlegették keserűen a fajszi kocsisnak tulajdonított mondást: „Eddig egy úr kocsikázott, most tíz”.⁷³ Borzol-

⁶³ Karl Marx és Friedrich Engels: A központi vezetőség üzenete a Kommunista Szövetséghez 1850 március. Marx—Engels: Válogatott művek I. Bp. 1963. 133. l.

⁶⁴ Pezsgőznek a pesti földosztók. Somogyvármegye, 1919. ápr. 6.

⁶⁵ I.d. erre: 1. *Mészáros Károly*: Az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság parasztpolitikája 1918—1919. (Különös figyelemmel Somogyban) Bp. 1966. 110—116., 138—146. l. 2. *Kácásy Sándor*: A földművelő nép földhöz juttatása Somogyban 1919-ben. Agrártörténeti Szemle, 1969. 1—2. sz. 209—210. l.

⁶⁶ Somogy terméskilátásai. Somogyi Munkás, 1919. jún. 1.

⁶⁷ Elkészült az aratási szerződés. Somogyi Vörös Újság, 1919. ápr. 19.

⁶⁸ SML SMFI 1260/1919.

⁶⁹ A direktórium rendeletei. Somogyi Vörös Újság, 1919. máj. 18.

⁷⁰ LSVI 46. l.

⁷¹ SML Latinca Sándor levelezése (a továbbiakban: LSL).

⁷² Uo.

⁷³ A megyei munkásparlament ülése. Somogyi Munkás, 1919. jún. 11.

ta az idegeket az indokolatlanul hosszú ideig fenntartott szesztilalom. Végzetesen érezte hatását a nyomasztó áruhiány. Sokfelé nem került sor a kollektív szerződésben biztosított konvenció kimérésére. Élesen világít mindezekre a jutai földmunkáscsoport elnökének, ifjú Gál Józsefnek Latincához intézett levele: „... reggel háromtól este 9-ig dolgozunk, és mégse kapjuk meg..., ami a kollektív szerződésben volt. Se só, se petróleum, se szalonna, se bakancs, szóval a kis gabonán és fán kívül még semmit sem kaptunk, úgyhogy már mezítláb kell járnom, mert ami rossz van, azt se lehet megcsináltatni, és az étel is sótlan, a kenyér is. Így kedves elvtárs ne tessék csodálni, ha zúgolódunk, soknak nincs zsírja, és sehol nem kap itt. Még van nyolc darab hizó, és mondtam, hogy vágjunk le belőle, de nem mernek, mert oly buták, hogy most is a nagyságos úrtól félnek, és éppen olyan elhagyott cselédnek tudják magukat, mint előbb voltak, mert igaz, hogy semmit nem változott a helyzetünk, a volt uraság is itt van a helyén, a gazdák is mind parancsolnak éppen úgy, mint akkor, mikor még a nagyságos úr rendezkedett. Ezért nem is tudnak beleszokni a szövetkezetbe, mert azt mondják, most is éppen olyan cselédek, mint voltak, és ha így marad kedves elvtárs, soha nem is lesz rend. Azért kérem kedves Latinca elvtárs, hogy hasson oda, hogy legalább kis részben is kapjuk meg, ami a kollektív szerződésben volt. Százszor szívesebben és nagyobb szorgalommal fogunk dolgozni.”⁷⁴

Hibás ítélet útját egyengetnének, ha nem mutatnánk rá, hogy a vezetők mindezeket nem nézték ölbete tett kézzel. Így pl. június 13-án Latinca előterjesztést tett a kormányzótanácsnak a szesztilalomnak a szorgos munka idejére történő részleges feloldására,⁷⁵ valamint számos, e helyen ismertetni nem kívánt intézkedés látott napvilágot, a különféle kisebb-nagyobb bajok orvoslására. Reális eszközök hiányában, nem volt mód az alapproblémák megoldására, s így a szegény-parasztságot fokozódó feszültség kerítette hatalmába.

Az így felhalmozódott elégedetlenség júniusban a katonai behívások megtagadásában és földmunkáscsoportok bomlásában jutott kifejezésre. Amikor június 15-én Marcaliban gyűlésen mondták ki, hogy a Földmunkások és Kisgazdák Országos Szövetsége tagjainak be kell vonulniuk, az egybegyűltet tagkönyvük visszaadásával válaszoltak.⁷⁶ Jután a lajstromozás miatt a földmunkáscsoport vezetősége mondott le,⁷⁷ néhány községben pedig a tagkönyvek széttevéseivel válaszoltak a sorozások elrendelésére.⁷⁸ Ilyen körülmények közt nem csoda, hogy a járási megbízottak sorozatosan a lajstromozás kivihetlenségéről tettek jelentést, s az elégedetlenség levezetésére Latinca július 4-én, felsőbb jóváhagyás alapján, a sorozások beszüntetését rendelte el.⁷⁹

Az izgalom hullámai június 22-én csaptak legmagasabbra. A termelőszövetkezetek készleteinek szétosztását követelve,⁸⁰ a szervezett földmunkásság egy része Kaposvárt zendülést robbantott ki, amelyhez a fehérpénz miatt elégedetlen téglagyári munkásság egyes csoportjai is csatlakoztak.⁸¹ A felbőszült tömeg áthágta a szesztilalmat, fékevesztett tobzódás kezdődött, melynek csak a legerélye-

⁷⁴ SML Kiállítási iratok.

⁷⁵ LSVI 49. 1.

⁷⁶ SML LSL.

⁷⁷ Uo. Latinca irata a jutai földmunkáscsoporthoz.

⁷⁸ SML SMFI 1875/1919.

⁷⁹ Rendelet. Somogyi Munkás, 1919. júl. 4.

⁸⁰ Ki a szocialista. Somogyi Munkás, 1919. jún. 25.

⁸¹ A téglagyári munkásság elégedetlensége ld.: 1. SML Kerületi Termelési Biztosság iratai 1012/1919. 2. Uo. 1744/1919.

sebb fellépéssel lehetett véget vetni.⁸² Súlyosbította a helyzetet, hogy a történelemben a funkcionáriusok egy része is ludas volt. Világosan utal erre, hogy július 7-én követeléseként hangzott el, hogy azok a szakszervezeti vezetők, akik részt vettek a megmozdulásban, „helyeikről azonnal távolítassanak el”.⁸³ Így érthető meg a megrendülés és zavar is, amit a megmozdulás a vezetők körében okozott.⁸⁴

De június 22-nek egyéb kedvezőtlen kihatásai is voltak. Így egyebek közt vérszemet kapott és tovább aktivizálódott az osztályellenség. Július elején Kaposvárt tiszti összeesküvést lepleztek le, amely ugyan csak a tervezgetésig jutott el, de világosan tanúskodott róla, hogy azok az elemek, amelyeknek hűsége a munkáshatalom szilárdságán múlott, most már nemcsak hogy erősen oldozzák a bocsokort, hanem arra is készek, hogy szembeforduljanak a rendszerrel.⁸⁵ Igalban lelépték a megye területeire statáriumot elrendelő plakátokat, és ismeretlen tettesek merényletet követtek el Farkas János járási politikai megbízott ellen.⁸⁶

Nagyobb baj volt, hogy a szűnni nem akaró nehézségek, valamint az ellenforradalmi propaganda következtében, nem ült el a szegényparasztság nyugtalansága. A szövetkezettekben romlott a munkafegyelem, napirenden voltak a sztrájkok, a kisebb-nagyobb helyi megmozdulások. Sok helyen már a termelő munka is csak karhatalom kirendelésével volt biztosítható.⁸⁷ Az antant blokád okozta bajok és más körülmények kikezdték a földmunkásság harci szellemét, s hovatovább a csüggedés lett úrrá. Jellemzően tanúskodik erről Latincának a Dávodi Termelőszövetkezet bizalmi férfiához intézett levele: „Kedves elvtársak! Kellemtlenül lepott meg az az értesítés, hogy Önök már hosszabb idő óta nem fizetik a pártadót, és már nem olyan lelkes hívei az eszménknek, mint voltak. Higgyék meg kedves elvtársak, hogy nem az késztet az írásra, hogy azt a pár fillért nem fizették meg, hanem fáj nekem azt tapasztalnom, hogy az én szeretett proletár nincstelenjeim már nem oly lelkes hívei a mi ügyünknek, amint én azt vártam azoktól. Írják meg kedves elvtársak őszintén és bizalommal, hogy miért történt ez, és ha sérelmek történtek magukkal, úgy megnyugodhatnak, hogy el fogom azt intézni.”⁸⁸

Nyilván nem arról van szó, mintha Somogyban a rendszer szegényparaszti bázisa teljességgel összeomlott volna, hanem csupán arról, hogy ez a bázis jelentős mértékben leszűkül, s már távolról sem volt olyan erős, mint a diktatúra első napjaiban. Nem kevesen voltak úi., akik így is minden bajjal, nehézséggel dacolva tántoríthatatlanok maradtak, és keményen állták a sarat. Szép emléke ennek az a határozat, amit 1919. július 16-én Kovács Pál javaslatára a Nagybjomi Munkástanács hozott: „Nagybjom község munkássága kitart a proletárdiktatúra mellett. Minden erejével azon lesz, hogy azt minden megtámadás ellen megvédelmezi és azt a legmesszebbmenő jóakarattal támogatja.”⁸⁹ Ez az elszántság és a hang azonban ekkor már korántsem volt általános.

A szegényparasztság körében jelentkező izgalommal párhuzamosan újabb feszültségek halmozódtak a birtokos parasztság soraiban. Erre ezúttal ismét a

⁸² Meghiúsult ellenforradalmi kísérlet. Somogyi Munkás, 1919. jún. 24.

⁸³ A pártvezetőség lemondását nem fogadták el. Somogyi Munkás, 1919. júl. 8.

⁸⁴ Ld. erre: 1. A 83. sz. jegyzetnél idézett helyet. 2. A kaposvári Munkástanács ülése. Somogyi Munkás, 1919. júl. 20.

⁸⁵ Hét aktív tiszt meghiúsult puccsa. Somogyi Munkás, 1919. júl. 6.

⁸⁶ LSVI 58. l.

⁸⁷ Sok egyéb mellett ld. erre az LSVI 63–64. lapján olvasható dokumentumokat.

⁸⁸ LSVI 60. l.

⁸⁹ SML SMAI 16199/1919.

falura helyezett újabb terhek adták az okot. Június elején napirendre került a Népgazdasági Tanács 5. sz. rendeletének végrehajtása, mely az 1918. évi szarvasmarha állomány 5 0/0-ának kötelező beszolgáltatását írta elő,⁹⁰ s Wildner Béla személyében rövidesen a végrehajtásért felelős biztos is megérkezett a megyébe, aki június 5-én már a leszállítandó állatmennyiségre nézve is utasítást adott a kaposvári járási politikai megbizottnak.⁹¹ Június 4-én a hadügyi népbiztos a lórekvirálás folytatását rendelte el.⁹² Június 10-én a közellátási népbiztos adott újabb rendelkezést a katonaság húsellátása tárgyában.⁹³

A háború utáni általános ínség közepett a felsorolt intézkedéseknek úgyszólván mindegyike súlyosan érintette a birtokos parasztságot, különösen azonban a szarvasmarha beszolgáltatásról szóló rendelkezés volt húba vágó. Amikor július 21-én Wildner utasítást adott a rekvirálandó állomány átadására, a falvakban mindenütt felzúdulás következett. Simonfán népgyűlésen tiltakoztak a rendelet ellen.⁹⁴ Kaposkeresztúron pedig a következő határozatot hozták: „Alulírott összes kaposkeresztúri lakosok közösen és egyhangúan kijelentjük, hogy a kormány részére szarvasmarhákat egyáltalán nem adhatunk, mert a gazdaságunk folytatásához feltétlenül szükséges mennyiségen túl semmiféle felesleggel nem rendelkezünk.”⁹⁵ A parasztságot így ismét ellenséges indulatok kerítették hatalmába. „A magyar kisgazda jobbadán ellenforradalmár” — írta ekkoriban a Somogyi Munkás cikkírója.⁹⁶

A parasztság tiltakozására erőszakkal válaszoltak. Ez azonban csak olaj volt a tűzre.

A szarvasmarharekvirálás miatt a zendülések azonban már a kommün utolsó óráiban, illetőleg a Peidl-kormány időszakában robbantak ki. Július 31-én Somogyszentmiklóson, augusztus 3-án pedig Mihálydon került kisebb erejű megmozdulásra sor.⁹⁷

Ugyanezen a napon azonban az igali járásban kirobbant a forradalmi időszak legnagyobb arányú megmozdulása. A Tanácskormány lemondásának hírére Magyaratád, Somogyiszil, Büssü, Kzsok, Gölle, Szentgáloskeri gazdagparasztsága mindenfelé eltávolította a munkástanácsokat és a régi elöljáróságnak adta vissza a község vezetését. Majd ugyanaz nap délután nemzeti színű zászlók alatt, a Himnusz énekelve a járás székhelyére, Igalba vonultak, ahol a délutáni órákban dr. Hajnal Miklós ügyvéd vezetésével küldöttség követelte Farkas János közigazgatási megbizott-tól, hogy adja át a járás vezetését, amit az természetesen megtagadott, és fegyverbe szólította a vörösőrséget. A vörösöröket azonban lefegyverezték, és maga Farkas is menekülni volt kénytelen. Azonban még sikerült értesítenie a megyei munkástanácsot, s a 44-es dandár alakulatai rövidesen rendet teremtettek és mindenütt helyreállította a munkáshatalmat.⁹⁸ Az így helyreállított rend azonban — mint tudjuk — már nem lehetett tartós. Rövidesen a széptájú Somogyot is hatalmába kerítette az egész országot elöntő ellenforradalom, és kezdetét vette a tiszti különítmények garázdálkodása és a gyáva ellenforradalmi fehérterror.

⁹⁰ SML Az igali járás főszoigabírájának iratai 2030/1919.

⁹¹ SML A kaposvári járás főszoigabírájának iratai 3538/1919.

⁹² SML SMFT 1560/1919.

⁹³ SML Az igali járás főszoigabírájának iratai 2166/1919.

⁹⁴ SML A kaposvári járás főszoigabírájának iratai 4815/1919.

⁹⁵ Uo. 4086/1919.

⁹⁶ Néhány őszinte szó a kisgazdákhöz. Somogyi Munkás, 1919. júl. 20.

⁹⁷ SML A csurgói járás főszoigabírájának iratai 3578/1919.

⁹⁸ Foglalkozom ezzel Két világ határán c. dolgozatomban. Valóság, 1967. 3. sz. 95—100. .

Nyilván nem tehetjük le a tollat anélkül, hogy fel ne tennénk, és választ ne próbálnánk keresni arra a kérdésre, vajon milyen tanulságok vonhatók le az itt tárgyalt ellenforradalmi mozgalmakból.

Engels már 1895-ben az „Osztyárharcok Franciaországban” előszavában világosan és félreérthetetlenül jósolta meg, hogy olyan „felkelésre, mellyel a nép valamennyi rétege rokonszenvezne”, s amelyben „minden középréteg” „kizárólagosan a proletaritás köré” tömörüljön, aligha kerülhet sor, a nép „megosztottan fog megjelenni”, és ezért hiányozni fog az a „hatalmas” és „módszertelen hatékony emelő”, amely a 48-as forradalmakat jellemezte.⁹⁹ Így a Tanácsköztársaság idején kirobbant ellenforradalmi megmozdulásokat, és köztük a somogyiakat is, a társadalmi forduló természetes velejáróinak kell tekintenünk, és éppen ezért értelmetlen a szegénylősség, mely e mozgalmak kapcsán olykor hangot kap, tekintve, hogy épp az lett volna csoda, ha a munkásosztálynak nem állandó harcban kell megszereznie és megtartania a hatalmat.

Mégis meggyőződésünk, hogy kevesebb doktrinérsséggel és több rugalmassággal sok minden azért elkerülhető lett volna. Hogy mire gondolunk, azt a fentiek után felesleges részletesen is kifejtetni, bár aziránt sincs kétségünk, hogy a gazdasági nehézségek és az antant blokád következtében bizonyos intézkedések kikerülhetetlenek voltak, és nem lehetett megfontolás tárgya, hogy ez, vagy az a réteg mit szól majd hozzá.

A szegényparasztság megmozdulásait, melyekbe június 22-én a kaposvári téglagyári munkásság egy része is belesodródott, nem tekinthetjük minden fenntartás nélkül ellenforradalmi mozgalmaknak, jóllehet potenciálisan, akarva-akaratlan az ellenforradalom győzelmét segítették. Ezek a mozgalmak elsősorban a gazdasági nehézségekből fakadtak, valójában a korgó gyomrok lázadásai voltak és nem tekintették céljuknak a fennálló rend megdöntését.

Világosan tanúskodik erről az az irat is, mellyel a fehérpénz miatt elégedetlen kaposvári téglagyári munkások fordultak június 20-án a kerületi termelési biztoshoz: „A téglagyári munkásság felismerve a mai nehéz időkben a termelés fontosságát, a mostoha táplálkozási viszonyok dacára is a legteljesebb odaadással látott neki a téglá készítéséhez, hogy legalább a közszükséglet egy része fedezve legyen. A munkásság e működése közben készséggel vetette alá magát mindig a kormányzótanács különböző rendelkezéseinek, így az úgynevezett fehérpénz elfogadására vonatkozó rendeleteknek is. A téglagyári munkásság a mai napig soha, egy szóval sem zúgolódott, hogy heti munkabérét az utolsó fillérig fehérpénzben kapja meg. Ma azonban úgy áll a helyzet, hogy mi a legnagyobb utánjárás mellett sem tudunk ezen pénzért még a legszükségesebb élelmicikkekről sem gondoskodni. Kénytelenek vagyunk tehát azt a kérelmünket előterjeszteni többszöri szóbeli kérés után most már írásban is, hogy szíveskedjék a kerületi termelési biztos elvtárs a heti béreinknek legalább felét úgynevezett képzémben kifizetni, hogy a legszükségesebb megélhetési cikkekről gondoskodhassunk.” „Hangsúlyozzuk azonban, hogy minket nem a rendeletek elleni ellenszegülés vezérel, hanem csupán a kényszer, valamint azt is hangsúlyozzuk, hogy minden törekvésünkben és cselekedetünkben egyébként a proletariátus érdekeit a legnagyobb mértékben támogatjuk.”^{99a} De erről tanúskodik, hogy a június 22-i zendülés ügyében is felmentő, illetőleg igen enyhe ítéletek születtek.^{99b}

⁹⁹ Marx—Engels: Válogatott művek I. Bp. 1963. 149. l.

^{99a} SML Kerületi Termelési Biztosság iratai 1744/1919.

^{99b} Az ellenforradalmárok áldozatai. Ítéletek a kaposvári ellenforradalmárok fölött. Somogyi Munkás, 1919. júl. 8.

Ellenforradalmi törekvések világosan és egyértelműen a birtokos parasztság és a kispolgárság mozgalmában jelentkeztek, olyan mozzanatokat azonban — legalább is Somogyban —, melyek fasiszta diktatúrára utalnának e mozgalmakban nem tudtunk felismerni. E mozgalmak politikai tartalmát a kispolgári demokrácia fogalmával véljük legpontosabban kifejezhetőnek. Amennyiben tehát a rendszer megdöntésére törtek, úgy a kispolgári demokrácia megteremtése volt az, ami a mozgalmak tudatos részvevői előtt célként leheghetett. A grófok és a birtokos parasztek ellenforradalma tehát végeredményében nem egy cél felé tartott, csupán a rendszer megdöntésében értett egyet. Világosan ismerte fel ezt a fentebb már idézett cikk írója is, aki amellet, hogy tárgyilagosan szögezte le, hogy a magyar kiscgazda ellenforradalmár, megállapításához hozzáfűzte: „Nem mondja senki, hogy fegyverrel támadja a forradalmat, vagy hogy a fehér grófokkal sugdos össze. Azoknak most is bűdös a paraszt.”¹⁰⁰ Ezzel véljük magyarázni, hogy a tőkéssek, grófok és katonatisztek ellenforradalmának Somogyban úgyszólván semmi bázisa se volt e rétegek körében, és később azt úgy kellett erővel, fegyverrel, ígérgetésekkel, demagógiával és más eszközökkel megteremteni. Így róluk is elmondhatjuk, amit Marx 48-cal kapcsolatban a francia kispolgárságról és parasztságról mondott: „Ahogy korábban a proletariátus felemelkedésében, most a vereségben kellett nyomorúságuk okát megtalálniok.”¹⁰¹

A fent ismertetett mozgalmak nagy száma folytán bizonyosan nem kevesen hajlamosak kétségbe vonni Hamburgernek azt a sokat idézett tételét, miszerint a „diktatúra egyik legerősebb, legkeményebb vármegyéje Somogy” volt.¹⁰² Jóllehet az előbb éppen mi bíráltuk kemény hangon Hamburgert, meggyőződésünk, hogy ebben nem tévedett, a tétel változatlanul igaz. A munkásság szervezettsége, a forradalomhoz hű szegényparasztság, értelmiség és egyéb elemek állhatatossága, a fegyveres erő kitartása folytán Somogyban minden baj és nehézség ellenére mérhetetlenül nagyobbak voltak a forradalom erői, mint az ellenforradaloméi. Világosan utal erre, hogy még augusztus 4-én is úgyszólván játszi könnyedséggel nyomták el az igali járásban azt a megmozdulást, amely — mint már fentebb mondtuk — arányait tekintve legnagyobb és legerőteljesebb volt a két forradalom időszakában Somogyban lezajlott ellenforradalmi mozgalmak sorában.

¹⁰⁰ Néhány őszinte szó a kiscgazdákhöz. Somogyi Munkás, 1919. júl. 20.

¹⁰¹ Marx: Osztályharcok Franciaországban 1848-tól 1850-ig. Marx—Engels: Válogatott művek I. Bp. 1963. 177. l.

¹⁰² Hamburger Jenő: A kaposiak. Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből 1919—1927. Bp. 1964. 39. l.